

Wij zijn velen. Over Pablo Neruda

door Huub Oosterhuis

Pablo Neruda, eerst consul, later dichter, marxist, alles-voor-allen-Nobelprijswinnaar. Hij stierf dertig jaar geleden. Op 12 juli werd zijn honderdste geboortedag gevierd en werd wereldwijd herdacht wat hij voor Chili en de mensheid heeft betekend. Een biografische schets gelardeerd met zijn poëzie.

1.

'Wie het Chileense bos niet kent, kent deze planeet niet. Uit dat land, uit die grond, uit die stilte, ben ik voortgekomen om door de wereld te trekken en te zingen.'

'Het mensenbos... Nooit heb ik iets geleerd van de individualistische trots die zich verschanst achter zijn scepsis om niet solidair te hoeven zijn met het menselijk leed.'

'De menigte is voor mij de grote les van mijn leven geweest. Ik mag op haar toe lopen met de schuchterheid die de dichter eigen is, met de schroom van de verlegen mens, maar eenmaal in haar opgenomen ben ik een ander mens. Ik maak deel uit van de oermassa, ik ben een van de ontelbare bladeren van de grote boom der mensheid.'

Fragmenten uit *Ik beken, ik heb geleefd*, De Arbeiderspers, Amsterdam

Toen ik het woud had uitverkoren
om van te leren hoe ik bestaan moet,
blad na blad,
heb ik nog meer lessen genomen
en leerde wortel te zijn, diepe poel,
zwijgende aarde, glasheldere nacht,
en langzaam meer en meer: het hele woud.

Fragment uit: *Memorial de Isla Negra* (1963)

Onmiskkenbaar en voor eeuwig omsingelt mij
dit kolossale ademende verstrengelde woud
met bloemen groot als monden en gebitten
en wortels zwart gevormd als nagels en als schoenen.

Fragment uit: *Residencia en la Tierra*

2.

Hij werd geboren in 1904, en groeide op in het uiterste zuiden van Chili, onder eeuwige harde wind en regen, dicht bij de zee, de fjordenkust; in Temuco dat toen nog een heel klein dorpje was, omgeven door bossen en grasland.

Het eerste wat ik zag waren
bomen, ravijnen
gestoffeerd met bloemen van wilde schoonheid
vochtige grond, oplaaiende bossen
en achter de wereld de winter, mateloos.

In dat landschap van zijn jeugd woonden her en der de Mapuche-indianen: vernederde, afgebroken mensen, overlevenden van een driehonderd-jarige oorlog, die rond 1880 geëindigd was met de definitieve overwinning van het toen al gruwelijke Chileense leger. 'De aanwezigheid van de Mapuche-indianen heeft grote invloed op mij gehad. Ik heb dat bepaalde gevoel voor geschiedenis dat een beetje het geweten van de dichter is: het was juist op het grondgebied van Temuco, mijn dorp dat zich de bloedigste gevechten afspeelden.' Met deze verworpenen der aarde voor ogen leerde hij kijken, zien, denken, schrijven.

Zijn moeder stierf toen hij twee maanden oud was. De tweede vrouw van zijn vader werd zijn eigenlijke moeder:

oh, lieve mamadre
nu trilt deze mond om jou te beschrijven
want zodra ik iets kon begrijpen
ontmoette ik goedheid gestoken
in donkere armenplunje,
de nuttigste vorm van vroomheid
die van water en meel,
en dat was je: het leven maakte je tot brood
en zo verteerden wij je
in lange winters -

Zo gevormd door klimaat en landschap, armoede en liefde, trekt hij als jongen van zestien naar Santiago, naar de universiteit, en is dan al de dichter die hij altijd blijven zal: kinderlijk, weemoedig, wanhopig, gelaten, agressief, breedvoerig verteller, grillig, duister, dan weer eenvoudig, een die alle betekenissen en echo's van alle woorden opneemt in zijn lied, een die alles wil omvatten, alles tegelijk wil zeggen - pamflettist én dichter van de puurste liefdeslyriek; en onuitputtelijk vruchtbaar - meer dan vijfduizend bladzijden poëzie heeft hij gepubliceerd, en in meer dan tachtig talen werd hij vertaald.

Toen hij eenentwintig was, ging hij in diplomatieke dienst - niet ongewoon voor een Zuid-Amerikaans dichter. Op het kantoor van het ministerie waar hij zijn baan kwam regelen, hing een wereldkaart met een gat precies op de plek waar hij tot consul was benoemd. Dat gat was Rangoon in Birma. Het worden de eenzaamste jaren van zijn leven. Soms gaan er weken voorbij dat hij geen menselijk wezen ziet. Jarenlang ontmoet hij niemand met wie hij kan spreken in zijn eigen taal. Maar hij kan niet alleen zijn, dat vervult hem met wanhoop. Hij heeft nauwelijks iets te doen, eens in de vier maanden een kleine transactie. Hij schrijft. - Verblijf op aarde heten de boeken die hier ontstaan: gedichten doordrenkt van bitter pessimisme.

3.

In deze jaren leert hij de godsdienst kennen, de religie als levensverband, als poging zin en samenhang te geven aan het menselijk bestaan. Die religie-van-het-Oosten: oeroud bestel van tempels, priesters, heilige wouden, heilige dieren, goden en machten, en alle onwrikbare sociale verhoudingen die daarbij horen, meester en slaven, arm en rijk. Die religie blijkt hem wezensvreemd, een middel om aan de waarheid te ontsnappen, meent hij.

Daar in Rangoon begreep ik
dat de goden evenals God
vijanden van het arme mensenkind zijn. -

Albaster goden uitgestrekt
als witte walvissen,
goden vervuld als doornen -
woeste goden
gemaakt door de mens
om zijn lafheid te verbergen -.
Zo was alles daar,
de hele aarde
stonk naar de hemel en
hemelse koopwaar.

In deze fase van zijn 'verblijf op aarde' is hij buitenstaander, naamloze, eenling,
verloren in de grote menigte der mensen die hem aanvalt als een oerwoud:

onmiskbaar en voor eeuwig omsingelt mij
dit kolossale ademende, verstrengelde woud.

4.

Hij is consul in Spanje als daar, in 1936, de burgeroorlog losbrandt. In die
wanhopige strijd tegen het fascisme verliest hij zijn beste vrienden. Maar zelf komt
hij in die vuuroven tot nieuw leven, dat kán, blijkbaar. Hij leert, nu voorgoed, wat
lotsverbondenheid is.

Hij wordt de vermoorde Spaanse kinderen, het 'uiteengeflarde hart van guerilla-
Spanje', hij wordt, ver terug in de geschiedenis, de uitgeroeide Mapuche-indianen,
en ver in de toekomst de door fascistena afgeslachte Chilenen: hij wordt Salvador
Allende, Victor Jarra- hij wordt zichzelf, iedereen, een mens met een lemen gezicht
dat je kunt verbrijzelen als de aarden kruik van de pottenbakker. Veel latere foto's
tonen hem in die kwetsbaarheid: een man met grote dooraderde oogleden die in de
weerloosheid van alle slachtoffers ter wereld zijn eigen weerloosheid herkent en die
daarom zonder pathos en pretentie hun broeder kan zijn. Een mens die niet meer
dróómt, maar wéét, die gezien heeft 'Komt en ziet het bloed in de straten'.

Hij vindt zijn plaats in de grote menigte der mensen. 'Ik werd communist in Spanje
tijdens de burgeroorlog.' Wat geen oosterse religie hem geven kon, blijkbaar, dat
gaf hem het communisme: een besef van verbondenheid en samenhang, een visie
op het lot van de armen, en - een toekomstvisioen van bevrijding:

Dan komt de dag
dat wij licht en water,
aarde en mens
bevrijden.
Dan zal het zijn:
alles voor allen.

5.

Onder zovelen die ik ben, die wij zijn,
kan ik mijn keus niet bepalen.
Ze ontglippen me onder mijn kleren,
ze zijn naar een andere stad
(...)
Als ik schrijf ben ik afwezig
en kom ik terug dan ben ik net weg:

ik moet eens zien of andere mensen
dat net zo hebben als ik,
of ze ook met zoveel zijn als ik,
of ze lijken op zichzelf.

Strofen uit het gedicht *Wij zijn velen*, dat hij zelf in een uitvoerig interview met Rita Guilbert in *Life* een van zijn geliefde, meest eigen gedichten noemde.

Het is de kracht van de 'volksdichter' Neruda dat hij zijn innerlijke gecompliceerdheid nooit heeft verdonkeremaand of weggeschreven, maar steeds gebruikt heeft om de veelvormigheid, de gekwelde gecompliceerdheid van 'allen', die menigte, uit te beelden.

Dat 'verstrengelde woud' is hijzelf. Maar het is ook de ziel, de psychische realiteit van 'allen', het volk, een werelddeel, Amerika, een wereld-in-opstand. Afdalend in zichzelf, ontdekt hij de structuur van heelal, volk, menigte, alleman.

Zijn eigen lot, zijn hoogst persoonlijke zelf, tekent hij in een beeldspraak die de natuur, het Chileense woud, de Zuid-Amerikaanse volksmassa's typeren: hij is velen, allen.

6.

De stijl en de functie van veel gedichten die Neruda na ± 1950 schreef, zijn herkenbaar in de unieke 'muurschilderingen' die, met de liederen van Victor Jarra, behoren tot de belangrijkste kunstuitingen die het socialistisch experiment van de regering Allende heeft gestimuleerd en opgeroepen. Ze zijn tijdens de verkiezingscampagne van Allende ontstaan: die honderden schilderbrigades waarin kunstenaars met boeren en arbeiders samenwerkten. Ze trokken het land in om overal de grauweste muren te beschilderen met leuzen, symbolen, dichtregels van Neruda. In steden en dorpen, langs de grote wegen en op de flanken van de bergen ontstonden schilderingen van soms vijfhonderd, zevenhonderd meter, waarop in heldere kleuren, in een nieuwe gemeenschappelijke beeldtaal, de dagelijkse geschiedenis van een oplevend volk wordt neergeschreven. Als ooit de rechtse oppositie overwint, zullen we onze muurschilderingen overkalken. Aldus, in 1972, een arbeider-schilder. En zo is het na 11 september 1973 ook gebeurd.

7.

In de visie en de toelg van het marxisme herkende Neruda de mogelijkheid van een verbond met dat arme mensenkind, de mogelijkheid om dichter, reisgenoot en broeder te zijn van de allerminste mensen.

In de tweede helft van zijn leven ontdekt hij steeds meer waarheid in wat men de kernwoorden van het marxisme kan noemen: dat er voor de mens niets hogers is dan de mens. 'God heeft afgezien van zichzelf en is mensen geworden,' schrijft hij in 1972.

Blijkbaar is de Chileense Communistische Partij voor hem een organisme geweest, een lichaam, een structuur, waarbinnen hij ademen en functioneren kon en waarbinnen hij juist dit inzicht kon delen met anderen. Hij schreef een gedicht 'Aan mijn partij':

Je hebt me solidair gemaakt
met mijn onbekende broeders.
Je hebt me versterkt met de kracht
van allen die leven.

Je gaf me oog voor de eenheid
en verscheidenheid der mensen.
Je maakte me duidelijk
hoe de wereld is; dat vreugde mogelijk is.

Blijkbaar heeft hij het met de Chileense Communistische Partij getroffen. Zij verplichtte h m niet tot dogmatisme. Hij mocht de lyrische dichter blijven die hij was, en meer dan dat: hij werd door zijn partij herkend als prototype, woordvoerder. Zij stelde hem in 1970 kandidaat voor het presidentschap van Chili, met de uitdrukkelijke bedoeling via hem de eenheid van de progressieve partijen te bevorderen. Toen hij de stemmen die hij verzameld had, aan de socialistische kandidaat Allende gaf, kwam de regering van de volkseenheid, de Unidad Popular, tot stand.

8.

Na Spanje-1936 leerde hij langzaam en moeizaam zijn marxistische levensvisie omzetten in een poëzie die verstaanbaar bleek voor de miljoenen van Latijns Amerika. Hij leerde, ook als dichter, aanzitten aan de tafel der armen; hij leerde, zo schrijft hij in zijn 'Ode aan de poëzie', opklimmen tot 'de verheven hoogte van gewone mensen'.

Zoals hij spreekt tot zijn partij, zo spreekt hij tot de poëzie, als was het zijn moeder die met haar eenvoudige, nederige vriendschap zijn jeugd verblijdde. Zijn visioen van de Communistische Partij als gangmaker van de wereldrevolutie is voor hem een visioen van vriendschap, herkenning en verstaanbare taal. Gewone mensen, de boer, de mijnwerker, de sjouwer, de visser, zullen in zijn woorden zichzelf herkennen en verstaan.

En de arbeiders van de salpeter, de steenkool, de koper, zullen wonen in zijn huis en daar uitrusten, en de naamlozen zullen aan zijn tafel zitten. Zo heeft hij het geweld, gezien en bij testament bepaald.

Ik laat de mijnvakbonden
van de Salpeter, de Steenkool, de Koper,
mijn huis na aan de zee van Isla Negra...
Ik wens dat in de liefde die hier heerst
de afgematten nieuwe krachten putten,
de namelozen aan mijn tafel zitten
en de gewonden slapen op mijn bed.

Hij h d een huis, aan de kust bij Isla Negra. Daar waren zijn duizenden boeken onder dak, die hij bij testament vermaakt had aan de komende dichters van Latijns Amerika. Daar kwamen dagelijks dorpelingen en verre vrienden over de vloer - 'poëzie is als brood dat met alle mensen gedeeld moet worden,' had hij eens gezegd. En terwijl hij met hen aan tafel zat, schreef hij gedichten. Het lieve geweld van mensenstemmen inspireerde hem; levenslang herinnerde hij zich hoe eenzaam hij was geweest in Rangoon, in het gat, toen hij nog niet het leven van de mensen kon omzetten in woorden van hoop.

9.

Enige dagen na de staatsgreep van Pinochet verwoestte een patrouille militairen het huis aan de kust bij Isla Negra. Zijn schilderijen en al zijn boeken werden verbrand in een hoek van de tuin, zijn werktafel werd in stukken gehakt, zijn schelpen werden verbrijzeld. Neruda, reeds maandenlang lijdend aan een

waarschijnlijk ongeneeslijke prostaatkanker, werd overgebracht naar een ziekenhuis in Santiago. Daar lag hij dagenlang zonder medische verzorging. Hij stierf op de avond van 23 september 1973. Op 25 september werd hij begraven vanuit zijn huis in Santiago, dat ook door militairen was leeggeroofd en onder water gezet. Een stoet van enige honderden mensen, aangroeiend tot ongeveer vijfduizend, droeg zijn lichaam tot aan de poorten van de begraafplaats. Hij werd neergelegd in het graf van een vriend. Soldaten stonden om het graf, hun mitrailleurs gericht op de menigte. Iemand riep: *compañero Pablo Neruda*. Allen riepen: *presente ahora i siempre*. Toen werd, aarzelend, de Internationale ingezet.

In die dagen kwamen de eerste Chileense vluchtelingen in Nederland aan, onder hen de Nederlandse priester en arbeider Santiago Thijssen die jarenlang in Chili onder de allerarmsten had gewerkt. Aan de Amsterdamse Prins Hendrikkade werden ze opgevangen, vijf minuten verderop lag de Populier, een centrum voor van alles, vooral voor poëzie. Wij van de Populier organiseerden op een zondagmiddag in oktober een persconferentie waar de Chileenen die zich op een lange ballingschap voorbereidden, hun verhaal konden vertellen. Daar kwamen ze aangewandeld langs de Nieuwe Herengracht, allemaal met een bijbeldik boek onder hun arm: de verzamelde gedichten van Pablo Neruda. Bij het glas Hollands bier begon er een me voor te lezen, hij huilde erbij, het was het beroemde 'vrede de dalende schemeringen, vrede de brug, vrede de wijn'.

10.

De Populier is het centrum geworden van de Chilibeweging, van daaruit werden de jaarlijkse solidariteitsmanifestaties rond 11 september georganiseerd. En daar werd op 23 september 1974 door de theatergroep Poëzie Hardop een Neruda-poëzieprogramma gespeeld en van daaruit door het hele land. Met subsidie van wat toen nog heette 'de commissie Claus', voor ontwikkelingsprojecten, was het mogelijk Dolf Verspoor een opdracht te geven tot het vertalen van twintig gedichten van Neruda. Samen met vertalingen van Barber van de Pol zijn ze verschenen in het cahier *Uit een straat werd ik geroepen*, waarvan vijftienduizend exemplaren zijn verkocht. Neruda belichaamde het Chili van Allende, hij werd na diens dood de woordvoerder van het verzet en van de solidariteit. Ik was in die jaren zo'n beetje zijn Nederlandse impresario.

Zijn poëzie, door de Duitse dichter Peter Weiss 'woorden van hoop en bevrijding' genoemd, heeft mij bemoedigd en beïnvloed. Daarom, dank, poëzie van Pablo Neruda, 'omdat je me verhief tot de verheven hoogte van gewone mensen', de laatste woorden zijn een citaat uit zijn prachtige 'Ode aan de Poëzie' in de vertaling van Barber van de Pol.

Op 12 juli 2004 werd Huub Oosterhuis voor zijn bijdrage aan de verspreiding van Neruda's werk onderscheiden met de Pablo Neruda-penning (zie foto). Ook Neruda-vertaalster Barber van de Pol ontving deze onderscheiding. Bij Maarten Muntinga is in de Rainbow-serie onlangs een herdruk verschenen van Canto General (1950).

uit: Roodkoper, 9e jaargang, nummer 2 – zomer 2004